

Innrykket av Den norske Hypotekforening for 2den prioritets pantelaan

Et rent naturvernår

Vi står nå på terskelen til «Det europeiske naturvernåret 1970», og forventningene blant naturverninteresserte er stor. For første gang er det her i landet stilt midler til disposisjon for en bredt anlagt naturopplysning og naturverninformasjon. Og det er klart at naturverninteresserte stiller store forhåpninger til resultatet.

Det har skjedd mye på naturvernets område her i landet i de senere årene. Interessen er økende, og fra forskjellige grupper, organisasjoner og institusjoner blir det i stigende grad gitt uttrykk for et positivt syn på betydningen av et aktivt naturvern.

Men det hender at den naturverninteresserte gruppen vil legge hovedvekten på spesielle sider av naturvernet, og overse andre sider, fordi det kanskje er i strid med gruppens øvrige interesser. Vi kan for eksempel tenke oss en gruppe som vil hindre vannforurensning, men som går aktivt inn for vassdragsutbygging. Og vi kan tenke oss en gruppe som vil verne dyrket jord mot bebyggelse, men som ikke vil verne om alle arter i landets fauna.

Naturvernåret 1970 åpner muligheter for det rene og uforfalskede naturvernssyn på *alle* felter som omfattes av et moderne naturvernbegrep, mot *alle* krefter som på kort eller lang sikt kan true naturen og naturressursene. Derfor er forventningene så store og forhåpningene så lyse blant naturverninteresserte nå foran Det europeiske naturvernåret 1970.

NORGES NATURVERNFORBUND

Akersgt. 63 — Oslo 1
Telefon 33 79 32 og 33 52 57
Postgiro nr. 9460
Bankgiro nr. 6001.05.70835
Generalsekretær
Magne Midttun
Kontorsjef
Roar Sæther
Trykt hos Grøndahl & Søn
på Norcote papir fra
Saugbrugsforeningen

NORSK NATUR

Utkommer 4 ganger årlig

Redaksjonskomite: Edvard
K. Barth, Bjørn Bjørnsrud,
Knut Ove Hillestad og
redaktøren

Abonnement kr. 15 pr. år

Medlemsskap kr. 15 pr. år
inkluderer abonnement

Annonser: Folder med alle
opplysninger på forlangende

AV INNHOLDET

Skogforskningens formåls- paragraf.....	106
Skuddpremie på rev forbudt	110
Med hustrig hånd	113
Traktor og snøscooter	116
Statsskogene freder	120
Dryppsteinsgrotte	129
Bronsealderroyssene på Mølen	132
Naturvern i Arktis	134

BØR SKOGFORSKNINGENS FORMÅLSPARAGRAF FORANDRES?

AV

SKOGFORSØKSLEDER

DR. PHILOS. ALF BAKKE

I statuttene som ble satt opp da Det norske skogforsøksvesen ble grunnlagt i 1917 heter det i § 1 «*Forsøksvesenets oppgave er å utforske og klarlegge de forhold som har betydning for de norske skogers eksistens, utvikling og gjenvekst, for en rasjonell skogsdrift og det økonomiske utbytte av denne, samt for skogkultur og innvinning av uproduktivt land for skogproduksjon*».

Denne Skogforsøksvesenets formålsparagraf gir institusjonens forskere en klar instruks om å konsentrere forskningen til oppgaver som kan føre til økt skogproduksjon. Andre bruksområder for skogarealene blir ikke nevnt.

Da statuttene ble laget for mer enn 50 år siden, visste man svært lite om produksjonsgrunnlaget for skog i Norge. De områdene som var dekket med skog hadde dessuten liten økonomisk bruksverdi utover det å nyttes til skogproduksjon. I dag er situasjonen en annen. Vi vet betydelig mer om naturgrunnlaget for skogproduksjon i de ulike delene av vårt land og de økonomiske mulighetene skogproduksjonen kan by på. Vi er dessuten kommet i den situasjonen at mange skogom-

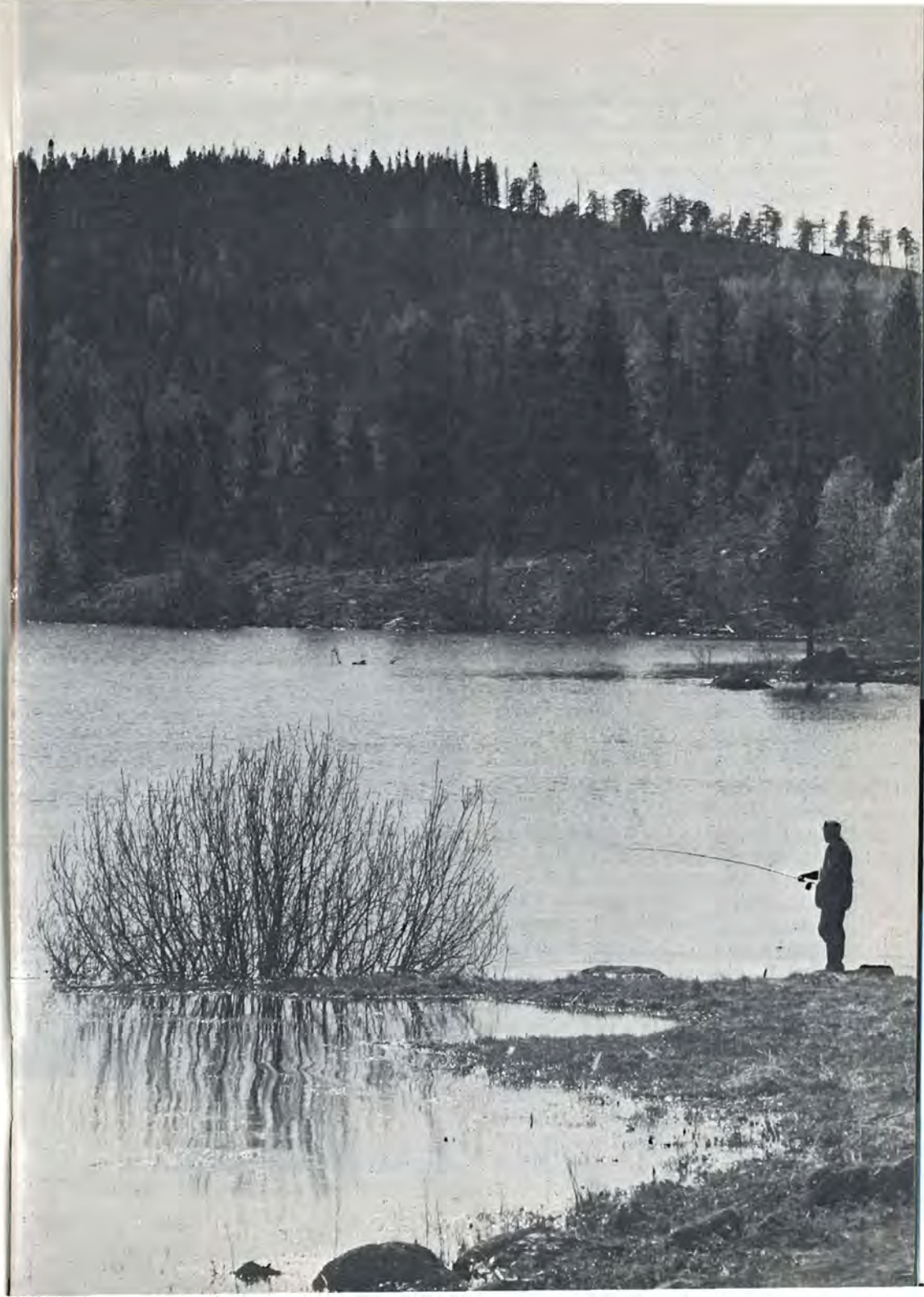
råder etter hvert også har fått større betydning til andre bruksformål. De utgjør en viktig del av våre naturressurser og danner et miljø som påvirker utbytte av jakt og ferskvannsfiske, sammensetningen av vår ville flora og fauna og kvaliteten av vår vannforsyning. Dessuten har den økende interessen for friluftsliv, naturvernsspørsmål og turisme ført til at folk er levende interessert i alle tiltak som påvirker skogmiljøet.

De andre bruksverdiene som skogarealene etter hvert har fått er en følge av befolknings- og velstandøkningen i vår del av verden. Dersom utviklingen følger samme retning i årene fremover er det grunn til å regne med at store deler av våre skogarealer vil få mindre verdi for skogproduksjon enn for andre formål. Dette gjelder områder med svakere boniteter og de som ligger omkring store befolkningsentra.

På en rekke områder kan det merkes en økende motvilje fra mange grup-

Mange skogområder har i dag sin største verdi på andre felter enn det rent skogbruksmessige.

Foto R. F.

per av folk mot skoglige tiltak som er nødvendige for å drive rasjonelt skogbruk. I Nordmarka og andre skoger rundt store byer vil turfolk nødig se skogsbilveier og større hugstflater. Kjemiske midler mot ugress, lauvkratt og skadedyr regnes av mange som vold mot naturen. Det kan fra naturvernhold føres argumenter mot planting av utenlandske treslag og fremmede provenienser. Gjød-sling av større skogsområder reageres det også mot fordi man ikke er fullt klar over konsekvensene for naturmiljøet forøvrig. Grøfting av myrer blir regnet som uheldig fordi det kan øke faren for flom samtidig som verdifulle biotoper for en rekke fuglearter blir ødelagt.

Disse skoglige tiltak er satt i verk som en følge av skogforskningens resultater, og hensikten er utelukkende å øke skogproduksjonen slik forskningens formålsparagraf tilsier. Forskeren og det utøvende skogbruk vil ofte i sin begeistring over de nye mulighetene som resultatene gir, lett overse uheldige bivirkninger som de nye tiltak kan få for andre deler av skogmiljøet. Forskningstiltak for å klargjøre eventuelle sidevirkninger kommer lett i bakgrunnen ved prioritering av oppgaver fordi det vil kreve stor forskningsinnsats på flere felter som ligger i grenseområdet for den tradisjonelle skogforskning. Det er en viktig oppgave i dag å få klargjort hvem som har ansvaret for å vurdere, på en vitenskapelig bakgrunn, fordeler av de nye skogbruksmessige tiltak i forhold til eventuelle uheldige virkninger de vil kunne få for andre naturinteresser.

Fra mange hold blir det i dag fremhevet et sterkt behov for utredning og forskning omkring våre naturressursers muligheter. Man er i dag i sterkere grad enn tidligere blitt klar over hvor viktig det er å bevare vår natur slik at kommende generasjoner også kan få

Gjød-sling av skog og kjemiske midler mot ugress, lauvkratt og insekter er blandt de skogkulturtiltak som det ofte reageres mot.

oppleve å ferdes i områder som ikke er forandret gjennom menneskelige inngrep. Den økologiske forskning har vist oss at planter og dyr er sterkt avhengige av hverandre og av de fysiske vekstvilkår. Selv små forandringer i et økosystem kan få store følger for de organismer som er en del av dette. Fordi skogen utgjør en vesentlig del av vår natur vil skogbruket i stadig sterkere grad bli stillet overfor en rekke problemer på dette feltet.

Det er et spørsmål om Skogforsøksvesenets nåværende formålsparagraf uten videre åpner adgang til utstrakt forskning innenfor disse områdene. Ved skogforskningsinstitusjonene er det i hvert fall ikke etablert systematisk forskning for å klarlegge problemene. Det er en stor oppgave for de som er ansvarlige for å trekke opp retningslinjene for skogforskning å tenke gjennom situasjonen. Forskningen på disse områdene vil utvilsomt komme i årene fremover. Hvis ikke skogforskningen tar den inn som en del av sine oppgaver vil det bli etablert forskning ved andre institutter. Det er da et spørsmål om disse institusjonene vil vurdere det utøvende skogbruks interesser slik de tradisjonelle skogforskningsinstituttene kan.

Nye vedtekter og ny administrasjonsordning for skogforskningsinstituttene er under utredning i Statens skogforsøkskommisjon. De problemer som er nevnt bør bli tatt opp til vurdering når nye vedtekter skal fastsettes. Dersom det er ønskelig at skogforskningen skal ta opp de mange nye forskningsoppgavene som utviklingen tvinger frem i våre skogsområder må dette komme klart frem i formålsparagrafen og kanskje få konsekvenser for administrasjonen av forskningen.

(Artikkelen er, med forfatterens tilfølgelse, gjengitt etter «Norsk Skogbruk» nr. 19, oktober 1969).

NEI, herr generaldirektør!

Kampen om Aurlandsdalen endte med 100% tap for naturvernet. De krasseste og kortsynteste materialistiske standpunkter fikk overveldende flertall i Stortinget. Det er ikke noe å gjøre ved det — et land har de politikere det fortjener, og vi fortjener det tydeligvis ikke bedre. Den bittersøte erkjennelse av tabbens totale omfang vil vel ikke komme før de fleste av de direkte ansvarlige er gått bort, og så blir det ettertiden som feller dommen.

Men når Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen's generaldirektør har den utrolige freidighet på seierens morgen å stå frem i NRK og påstå at det ved Aurlandsutbygningen er tatt alle mulige hensyn til naturvernet (citert etter hukommelsen), må man fra naturvernets side si nei og atter nei. Det ville være en ennu større ulykke om det inntrykk skulle få feste seg at det var gjort noe som helst for å imøtekomme selv de enkleste naturvernensyn i denne sak. Aurlandsutbygningen er så brutal som den kan være, og når generaldirektøren kommer med en ytring, som den siterte, kan forklaringen kun være enten at han ikke vet hva han snakker om, eller at han bevisst snakker mot bedre vitende. Med like stor rett kunne en naturverner si at han hadde tatt alle mulige hensyn til generaldirektørens liv og helse om han skjøt ham ned og siden fikk ham balsamert og lagt på parade a la Lenin. Aurlandsdalen uten vannet er et lik, og alverdens generaldirektøruttalelser kan ikke endre dette.

Knut Fægri

SKUDDPREMIE PÅ REV FORBUDT!

Nye svenske jaktbestemmelser
gir rovviltet økt beskyttelse

Alle arter av rovfugl og rovpattedyr med hjemstavnsrett i Sverige har nå fått beskyttelse i den svenske jaktloven. Rev, grevling og røyskatt er fredet i den tiden ungene er små, oter og jerv er fredet året rundt, og gaupe og hønsehauk kan ved ordinær jakt bare felles i en kort jakttid om høsten — for å nevne bare litt av det nye som står å lese i årets svenske jakttabell.

Bestemmelsene som beskytter de nevnte rovdirene er kommet samtidig med svenskens innføring av det nye jaktlovprinsippet, som går ut på at alle pattedyr og fugler skal være fredet året rundt, bortsett fra arter som uttrykkelig nevnes som unntak i jaktlov eller jakttidsbestemmelser.

For arter som man ikke ønsker å gi noen beskyttelse, er det innført «allmän jakttid» året rundt. Det gjelder i øyeblikket disse artene: Spissmus, moldvarp, villkanin, vånd, bisamrotte, lemen, rotte, skogmus, husmus, sumpbever, mink, mårhund, vaskebjørn, ilder, frett, villsvin, hvithalehjort, svartbak, grå-

måke, fiskemåke, hettemåke, kråke, skjære, nøtteskrike, gråtrost, gråspurv, pillfink og bydue. Som man ser dreier det seg for det meste om fremmede arter (veletablerte og nykommere), og tradisjonelle «skadedyr» med tilknytning til kulturmiljøer, arter som på grunn av endrede miljøforhold kan forekomme i så store mengder at de kan bli brysomme.

Jakttiden på rev er fra 1. juli til 31. mars eller 15. april, alt etter landsdel. Grevlingjakt kan drives fra 1. juli og ut februar, mens gaupa er fredløs i en vintermåned, i enkelte len to eller tre måneder. På bjørn er det i noen nordlige len en kort jakttid om høsten, mens årsunge eller binne med årsunge er fredet også i disse lenene.

Ulv og jerv er fredet uten forbehold. Rev, grevling, røyskatt og snømus kan

Reven er nå fredet i yngletiden i Sverige. Ellers er den selvfølgelig jaktbart vilt. Men skuddpremie på rev er ikke tillatt. Foto R. F.

derimot felles også i fredningstiden hvis de viser seg inntil hønsegård, viltfarm e.l. Det samme gjelder musvåk, fjellvåk, og spurvehauk, som ellers er fredet året rundt, og hønsehauk i den tiden denne arten normalt er fredet. Ved oppdrettsdammer for fisk kan oteren, som ellers er fredet, felles året rundt.

En viktig bestemmelse er at skuddpremier bare kan utbetales for arter som har jakttid året rundt (se ovenfor). Det betyr blant annet at skuddpremie på rev er forbudt!

Alt i alt er årets svenske jakttider sterkt preget av moderne naturvern-tenkning. De er et bevisst forsøk på å regulere jakten med sikte på å bevare en artsrik fauna av alle pattedyr- og fuglearter som hører hjemme i landet.

Det spørsmålet som straks melder seg når man studerer de svenske jaktbestemmelsene, er hvilke muligheter vi her i landet har for å følge eksemplet, tilpasset norske forhold. Svaret er ganske enkelt: Jaktloven gir oss full adgang til å beskytte arter og til å bekjempe arter, den gir oss alle ønskelige muligheter til å operere med økologisk velfunderte jakttider og alle former for fredninger. Det hele er et spørsmål om hvordan vi bruker loven.

Å få fastslått dette er viktig. Det faktum at bestemmelsene som gir rovviltet i Sverige utvidet beskyttelse er innebygget i et nytt jaktlovprinsipp, kan ellers få enkelte til å tro at denne økte beskyttelsen er *avhengig* av at loven bygger på det nye prinsippet.

En offentlig oppnevnt komite som skal utarbeide forslag til ny jaktlov her i landet har vært i arbeid en tid. Om komiteen vil holde på det gamle prinsippet, eller foreslå en jaktlov etter det prinsippet som nå er innført i Danmark, Finland og Sverige er uvisst. Men dette spørsmålet er egentlig ikke brennaktuell i dagens situasjon. En ny og bedre

jaktlov er i høyeste grad velkommen. Men erfaringsmessig tar det tid før en ny lov kan bæres til dåpen. Og vi bør ikke slå oss til ro med at vi med tid og stunder vil få en ny og forhåpentligvis mer naturverninnstilt jaktlov. Vi må handle *idag*, med de midlene vi i øyeblikket har til rådighet. Og det vil først og fremst si den nå gjeldende jaktloven. Ved hjelp av denne loven er det i de senere årene innført fredning av fiske-

Alle rovfugler er fredet året rundt i Sverige. Men de er likevel truet, bl.a. av egg- og ungerøvere (se Norsk Natur nr. 2-1969). Bildet viser en ung jaktfalk.
Foto Dag Bergendahl.

ørn, havørn og kongeørn. Vi håper og tror at jaktmyndighetene i tiden fremover vil gå videre på denne linjen, og på den måten gjøre sitt til å berge flere av de dyreartene som er eller kan komme i faresonen.
R. F.

MED HUSTRIG HÅND I HINKENS HANK

EN UTFORDRING TIL SAMFUNNET FRA

FYLKESLEGE

HANS H. TJØNN

Mens man i dag utreder og overveier hvorledes samfunnet skal ta hånd om uheldige utviklinger og åpenbare skadevirkninger fra den 1. og 2. bosetting, er vi i aksellererende tempo på marsj i den 3. utbyggingsepoke, nemlig bebyggelsen for ferie og friluftsliv.

Det er ikke lengere mulig å legge skjul på at så vel den spredte bebyggelse på landsbygda som våre bysamfunn har ført med seg uhygieniske forhold som det i dag er meget vanskelig å råde bot på. Det er for såvidt symptomatisk at Ressurs-utvalget som ble oppnevnt i april 1968, allerede har avgitt en foreløpig innstilling om vannforurensningene. Utvalget antyder at man for det etablerte samfunn vil trenge enorme summer for å råde bot på uønskede forhold og skadevirkninger. På denne meget begrensede sektor foreslås også over et kort tidsrom på 5—6 år en bevilgning på 30 mill. kroner bare til forskningsformål.

Det må gi grunn til ettertanke at denne situasjon er blitt erkjent først på det tidspunkt da man er vel inne i den 3. bosettingsepoke, som har fått anledning til å utvikle seg fritt, uhemmet og utemmet i en årrekke. Det hører

imidtild med til bildet at fritidsbebyggelsen først har skutt alvorlig fart i løpet av årene etter siste krig og da særlig i de siste 10 år. Etter anslag som nå er offentliggjort, antar bygningsmyndighetene at det årlig bygges mellom 10 og 12 tusen sekundærboliger i form av hytter og fritidshus. Bare i Telemark fylke er årstilveksten anslått til ca. 2000. I enkelte bygder hevdes det nå å være flere sengeplasser for fritidsbruk enn i bruk av den faste befolkning.

Ferie- og fritidsbebyggelse har de fleste steder foregått i generasjoner uten kontroll og faglig rådgivning fra offentlig myndighet. Først med den nye bygningslov som trådte i kraft fra 1. januar 1966, ble også denne bebyggelse i fjell, ved fjord og i utmark til en viss grad lagt inn under myndighet og bestemmelser. Det må imidlertid gi grunn til bekymring at man heller ikke ved den nye lovgivning har tatt tilbørlig hensyn til de hygieniske aspekter. Den bekymring som det stadig gis uttrykk for i kringkasting og presse er for såvidt betegnende for situasjonen. Det nevnes at enkelte store hyttegrender er gjenstand for forsøpling og forurensning

Enkelte steder har bygging av hytter foregått i generasjoner — uten kontroll og faglig rådgivning fra offentlig myndighet. Foto P. A. Røstad.

slik at ferie og fritid er iferd med å bli utrivelig og brysom. Samtidig er det tegn som tyder på at steder som i sin tid var attraktive og ble bebygget med kostbare feriesteder i dag er gjenstand for devaluering.

Fra gammel tid er det en innarbeidet forestilling i den norske befolkning at drikkevann finnes i ubegrensede mengder på et hvert sted i vårt vidstrakte land. Fremdeles er det en utbredt motvilje mot å investere penger i fellesanlegg for drikkevann. Situasjonen er, etter en nøktern vurdering, stort sett den at ting som avskaffelse av avføring og urin, oppvask- og spillvann, ikke

er gjenstand for overveielse eller økonomiske uttellingene fra hytteeier utover å få det utenfor hytteveggen. Bildet blir ennå mer dystert ved å erfare at en rekke bygningsråd og helseråd heller ikke tar disse spørsmål alvorlig. Det er forståelig at bymennesket ikke ville gå tilbake til utedoen på hytta. Med erfaring fra slektens utedo på landet, ustelt og med lukt- og flueplage, danner den et dårlig mønster. Heller ikke erindringer om stanken i bygårdens halvetasje inspirerer til bøttedo. I de første år etter siste verdenskrig kom kjemikalieklosettet på markedet. Det ble tidens løsen på privetspørsmålet i vår ferie- og fritidsbebyggelse. Plastbøtten og sanitærvæsken var relativt billig og åpnet mulighet for innedo også på hytta. Enhver tvil eller motforestilling

ble ryddet av veien med helserådenes oftest reservasjonsløse påbud eller anbefaling om nettopp kjemikalieklosett. Innretningen ble sågar anbefalt av Hygienisk Institutt, selv om Instituttet har gitt uttrykk for spesielle forholdsregler.

Antagelig har det kommet som et sjokk og forårsaket usikkerhet og rådløshet at det nå fra enkelte hold blir hevdet at ferielivets etterlatenskaper ikke bestandig er vel forvaret med kjemikalieklosett. For ett par år siden hevet det seg røster fra ingeniør- og planleggerhold hvor det ble forlangt at kjemikalieklosettene i hyttegrender skulle tømmes på dertil egnede steder.

På den måten oppfant man samle-kummen.

En rekke hyttegrender er prosjektert i løpet av de siste år med slike kummer, hvor det er forutsatt at hytteeieren, etter week-end eller vinterferie, i dyp og skavlete snø, med ski på bena, eller etter påskeferien gjennom råtten snø, skal ta seg fram i ulendt terreng til nærmeste samle-kum. Og den kan ligge flere hundre meter borte. Det gjør ikke bildet mer forlokkende at denne vandring må skje forbi nabohyttene. Det er grunn til å tro at canossagangen var en parademarsj mot det hytteeieren vil oppleve på sin vandring med en hustrig hånd på hinkens hank.

Hittil har tømning av kjemikalieklosetter i fritids- og feriebebyggelse i det vesentlige foregått uten kontroll eller rådgivning fra offentlig myndighet. Mekanismen har vært slik at de hytter som hadde kjemikalieklosettet inne, fant det best å få det tømt og rengjort før hytta ble forlatt. Derved sto man i den situasjon at privetinnholdet måtte avskaffes uten at den desinfiserende væske hadde fått tid til å virke. Det var intet forbud mot å benytte «hinken» etter søndag middag og å tømme den umiddelbart etterpå.

Det har vært forutsatt at innholdet skulle graves ned, det var ikke bestandig så lett å gjøre det på frossen mark, som sågar i vinterhalvåret kan være dekket med dyp snø. Også i områder hvor jordsmonnet er skrint, eller endog faktisk talt kan mangle, byr nedgraving på store vanskeligheter og lar seg ofte ikke gjennomføre på en hygienisk forsvarlig måte. Et vesentlig trekk er også at deler av vårt karrige land fra naturens hånd ikke er utstyrt med filtrerende morenemasser. Mange steder stikker det sprukne grunnfjell opp i dagen. Det typiske landskap av denne art finner man i yndede hytteområder langs Sørlandskysten og enkelte steder i snau-fjellet. Tømning av kjemikalieklosetter vil på en rekke av disse steder medføre en hurtig avrenning til bekker og mindre vassdrag eller det vil finne sprekker i fjellet ned til grunnvannet.

Da den personlige renslighet nødvendigvis må pleies, og vask og oppvask utføres også på fritid og i ferie, og da dette i det alt vesentlige foregår ved bruk av vann, har man problem med å bli kvitt spillvann. Fellesordninger med hovedkloakk og hygienisk betryggende avløp er forholdsvis lite kjent i slik bosetting. Det vanlige er at spillvann slås utenfor hyttedøren. Det kan vel for såvidt by på forholdsvis små ulemper hvis hytta blir lite brukt, tomten er stor nok og jordsmonnet og avstanden hensiktsmessig, slik at man ikke slår spillvannet ut i naboens brønn. Det er imidlertid ikke så ganske få besværligheter i løpet av de siste år bare av slike forurensninger.

De mer avanserte hytter har utslagsvask med forholdsvis primitiv avløpsledning til synkekum. Isjeldne tilfeller finner man spredning på egen tomt i spredegrøft. Fritidsbebyggelsens plassering og tomteforholdene begrenser imidlertid

ofte mulighetene for å anlegge dette. Spørsmålet om anlegg av felles kloakkledning og bortledning til egnet mot-taker er dessverre foreløpig ikke under reell diskusjon eller overveielse. Heller ikke er det alminnelig kjent at helseråd eller bygningsråd har påbudt avanserte ordninger. Utviklingen også på dette området må derfor kunne karakteriseres som meget flytende.

Søppelrenovasjonen i fritidsbosettingen har hittil vært ofret liten oppmerksomhet. Inntil nå er det ikke kommet istand fellesordninger for søppelrenovasjon i noe kjent hytteområde. Selv om avisene nylig har kunnet bringe meddelelse om at denne side av vår miljøhygiene nå er tatt opp i enkelte kommuner og også av Helsedirektoratet. For så vidt er det grunn til å anta at søppelrenovasjonen frembyr den minste ulempe i våre hyttegrender. Privatrenovasjon og drikkevannshygiene burde dog ha vært prioritert ut fra et rent sykdomsforebyggende og helsemessig synspunkt. En annen side, og det er vel den som har vært utslagsgivende, er at den estetiske sans reagerer lett på en melkeplast, men neppe på en avføring under en busk.

Allerede i dag, meget tidlig i den 3. bosettingsepoke, frembyr dens hygieniske miljø et betydelig problem. Dette forhold er en utfordring, ikke bare til det enkelte menneske, men i høy grad også til våre arkitekt- og ingeniørskoler. Det vil være helt nødvendig i vårt kompliserte samfunn at det innføres grunnleggende orientering også i fritidsbyggelsens hygieniske disipliner for såvel arkitekter som ingeniører. For de sentrale og de lokale bygnings- og helsemyndigheter har vårt miljøvern lenge vært en utfordring. Det er grunn til å nære bekymring for fremtiden om ikke denne utfordring blir tatt alvorlig også for fritidsbebyggelsen.

TRAKTOR OG SNØSCOOTER UØNSKET PÅ STATENS GRUNN

Fra flere hold, f.eks. skogforvaltninger, fjellstyrer og jeger og fiskerforeninger, har det vært interesse for å få innført bestemmelser som regulerer bruken av motoriserte framkomstmidler utenfor vei i fjell- og utmarksområder på statens grunn. Søkelyset har vært rettet både mot kjøretøyer som snøscooter, weasel og traktor og mot landing med fly på vatn og innsjøer.

I februar i år ble det på initiativ fra Direktoratet for statens skoger holdt et møte på Otta, hvor spørsmålet om å innføre en generell ordning med adgang til ferdselsregulering for samtlige statsalmenninger ble nærmere drøftet. Tilstede på dette møtet var bl.a. representanter for Fjellstyrenes Samarbeidsnemnd, Kommunaldepartementet, Direktoratet for jakt, viltstell og fersk-

vannsfiske samt fjelloppsynsmenn og fjellstyremedlemmer for forskjellige statsalmenninger, de fleste fra Oppland fylke. Det kom frem på møtet at behovet for regulerende inngrep overfor den motoriserte ferdsel i fjellet mange steder er påtrengende, særlig av hensyn til villreinen. Det er spørsmål om å komme frem til en ordning som midlertidig kan avhjelpe behovet — inntil en eventuelt får vedtatt tilfredsstillende lovbestemmelser om regulering av den motoriserte ferdsel i fjell og utmark. Det var full enighet mellom de tilstedeværende på Otta om at en ferdselsregulering i statsalmenningene skulle iverksettes snarest mulig, og at dette skulle skje ved at skogforvaltningene og fjellstyrene i fellesskap utarbeidet reguleringsbestemmelser om bruk av motoriserte kjøretøyer for den enkelte statsalmenning, på grunnlag av gene-

Praktisk med snøscooter i fjellet — men hva om vi alle hadde én hver? Foto Leif Hoel.

relle retningslinjer gitt av direktoratet. Det var videre enighet om at en — i hvertfall foreløpig — ikke skal gå til alminnelig regulering av adgangen til å lande med fly på vatn og innsjøer. Derimot vil en forby all bruk av luftfartøyer i forbindelse med jakt, idet det har vist seg at dette enkelte steder har ført til grovt misbruk.

Direktoratet har fastsatt følgende generelle bestemmelser for regulering av den motoriserte ferdsel i statsalmenningene:

«I. I statsalmenningene skal bruk av motoriserte kjøretøyer til lands være forbudt når dette blir bestemt av vedkommende skogforvaltning og fjellstyre i samråd. Forbudet gjelder fra den tid det blir kunnngjort på foreskrevet måte og med

de begrensninger som følger av nedenforstående punkter:

- a. Bestemmelsene gjelder motorisert trafikk utenfor veg som er åpen for alminnelig ferdsel. Det gjøres ingen innskrenkninger i adgang til å parkere ved offentlig veg i utmark, fri-luftslovens § 4 annet ledd.
- b. Unntatt fra reguleringsbestem-melsene er:

- 1) All kjøring i ambulanse-, sikrings- og politiøyemed.
- 2) Bruk av snøscooter i forbindelse med næringsmessig utøvelse av tamreindrift.
- 3) Bruk av motorkjøretøy som ledd i seterdrift, samt annen nødvendig kjøring i forbindelse med jord- og skogbruksdrift. Jakt og fiske regnes ikke som jordbruksdrift etter denne bestemmelse.
- 4) Nødvendig kjøring for drift og inspeksjon av kraftverker og kraftlinjer eller annen etablert industriell virksomhet.

- c. Med den begrensning som følger av pkt. a og b overfor gis vedkommende skogforvalter og fjellstyre fullmakt til i fellesskap å utferdige og iverksette nærmere bestemmelser om regulering av motorisert trafikk til lands innen den enkelte statsalmenningens område. Herunder kan skogforvalter og fjellstyre bestemme at nærmere angitte områder innen statsalmenningen eller bestemte kjøreruter skal være unntatt fra ferdselsreguleringen. Det kan videre bestemmes særskilte innskrenkninger for bruk av bestemte typer motorkjøretøyer og for

kjøring i bestemte tider av året.

- d. Motorisert ferdsel som ikke er tillatt etter foranstående bestemmelser kan bare foregå etter særskilt tillatelse fra vedkommende skogforvalter i hvert enkelt tilfelle. Skogforvalteren kan også gi fjellstyret myndighet til å gi slike tillatelser som her nevnt, og skal i alle tilfelle samrå seg med fjellstyret om hvilken praksis som skal følges når det gjelder å gi slike tillatelser.

- II. Bruk av luftfartøyer i forbindelse med jakt er forbudt i statsalmenningene når dette bestemmes av vedkommende skogforvalter og fjellstyre i samråd. Forbudet gjelder hvis ikke annet blir bestemt også transport av jegere og utstyr. Vedkommende fjellstyre kan gi tillatelse til bestemte transporter på slike vilkår som fjellstyret i tilfelle finner grunn til å fastsette.

- III. Disse bestemmelser trer i kraft straks og gjelder inntil videre.»

Både i statsalmenningene og ellers har det funnet sted en god del ukontrollerbart fiske ved at transport frem og tilbake av personer og redskaper har kunnet foregå med fly. Det er særlig den stadig tiltagende taxifyging innover i fjellet som har skapt problemer i denne forbindelse, idet denne trafikken foregår utenfor oppsynstjenestens kontroll. Det er imidlertid høyst tvilsomt hvorvidt en grunneier etter gjeldende lovbestemmelser har adgang til å gripe inn med forbud mot landing med fly på vatn og innsjøer. Direktoratet vil med det første ta opp med Luftfartsdirektoratet spørsmålet om hvorvidt en gjennom luftfartslovens konsesjonsbestemmelser kan få etablert en kontrollordning når det gjelder taxifyging av personer og fiskeredskaper.

NATURVERNÅRET 1970

I forbindelse med Det europeiske naturvernåret 1970 har naturvernorganisasjonene i de nordiske land gått sammen om å lage åtte brevmerker i farger. Motivene er vekster og dyr som er karakteristiske for vedkommende land.

De fire første merkaten, ett for hvert land, foreligger nå, og kan kjøpes i sett à 4 x 50 merkater, så langt opplaget rekker. Prisen er kr. 20 pr. sett, fritt tilsendt. Bestilling sendes Norges Naturvernforbund, Akersgt. 63, Oslo 1.

STATS- SKOGENE FREDER 24 000 MÅL I OSDALEN

Det nyopprettede skogreservatet i Osdalen rommer både skog og fjell, nordre Osdals-sjøen er omgitt av spredt fjellskog og slake høydedrag. I bakgrunnen Rendalssølen. Foto Ragnar Frisli

Direktoratet for statens skoger gjorde i juni i år vedtak om å frede et vel 24 000 dekar stort skog- og fjellområde i Rendalen statsallmenning, Hedmark, under navnet Osdalen skogreservat.

Området ligger øst for Osdalen (Nordre Osa elv) og grenser mot Engerdal.

Området består av furuskog med rabber og fjellrygger innimellom. Skogen har ikke vært hugd på lenge, og

der er en god del tørrtrær, men også innslag av yngre skog. I daldragene finnes noen bestand av gammel gran, bl. a. et omkring en klar løk i en kalkfjellbekk. Dette utgjorde både en idyll

og et typisk urskogsbilde. Naturen i denne del av Osdalen minner om Femundsmarka. Innenfor området ligger Søndre og Nordre Osdalssjøen og en rekke mindre vatn og tjern.

Fredningen av skogreservatet i offentlige skoger vil bli gjennomført som administrativ fredning. Beslutning om skogreservat i offentlig skog vil bli tatt av Landbruksdepartementet i samråd med Kommunal- og Arbeidsdepartementet etter framlegg fra Direktoratet for statens skoger.

Det vil bli skilt mellom to typer av reservater i statens skoger. I gruppe A finner vi «urskogreservater». Dette blir den mest vanlige reservattypen. I de fleste tilfelle vil det ikke være ren urskog i det et område legges ut til reservat, men meningen er at man skal få en utvikling i retning av urskog, ettersom ingen inngrep skal foretas i disse områdene i fremtiden. For reservater i gruppe A gjelder disse reglene:

1. Alle trær, både levende og døde, skal være fredet mot hogst og enhver form for skade fra menneskers side. Nedfalte trær og stammer skal ikke fjernes. Noen form for skogkultur skal ikke drives.
2. Nye veger, driftsveger eller stier skal ikke bygges, og det må ikke oppføres bygninger av noe slag og ikke legges telefon- eller kraftlinjer e.l. gjennom reservatet.
3. Framdrift av virke og annen transport gjennom reservatet må unngås utenom eksisterende veger.
4. I tillegg til disse generelle fredningsbestemmelser kan Direktoratet for statens skoger for enkelte reservater bestemme unntak fra de generelle regler eller ytterligere fredning av alt planteliv eller høyere dyreliv. Slike spesielle fredningsbestemmelser skal refereres særskilt i det utarbeidede fredningsdokument.

I reservatgruppe B finner vi fredede områder der man kan tillate mindre, forsiktige inngrep for å opprettholde den skogtype en ønsker å bevare. Den kan særlig komme på tale for edle lauvtrær, men også for miljøet omkring setervoll, hamnehager, etc. Punkt 1 i reglene for reservater i gruppe B lyder:

«Skogen behandles forsiktig for å opprettholde den skogtypen en ønsker å bevare. Døde trær og nedfalte trær og stammer beholdes i noen utstrekning av hensyn til skogsbildet og til faunaen. Noen form for skogkultur må ikke drives.»

Forøvrig gjelder punktene 2, 3 og 4 under gruppe A også for reservatgruppe B.

Der stier krysser reservatgrensen, og på andre steder langs grensen, skal det settes plakater med denne teksten:

FREDET OMRÅDE — SKOGRESERVAT

De kommer nå inn i et «Statens skogreservat», d.v.s. et skogområde som er fredet administrativt av Direktoratet for statens skoger. Formålet med fredningen er å bevare deler av opprinnelige skogtyper for ettertiden ut fra vitenskapelige og almenkulturelle synspunkter.

Grensene for reservatet er merket med hvit maling på trær og oppsatte påler. Merkene står på den siden av trærne som vender ut fra reservatet.

Følgende fredningsbestemmelser gjelder for skogreservater i statens skoger: «Alle trær, både levende og døde, er fredet mot hogst og enhver form for skade fra menneskers side. Nedfalte trær og stammer må ikke fjernes. Graving og sprengning må ikke finne sted, og vegetasjon for øvrig må ikke ødelegges.»

Vi vil være taknemlig om De hjelper oss å overholde disse bestemmelser.

OM EN LOV SOM HAR „SOVET”, OG EN FORARGET STATMINISTER

KJELL ARNLJOT WIG

er i år kommet med en bok, «Det skjulte Norge», som har ett og annet å by for naturverninteresserte. Et kapittel gjengis her med forfatterens og forlagets (J.W. Cappelen) tillatelse.

Det er nesten ikke den ting som ikke kan måles, i vår tid.

Statskraftverkene har fått i oppdrag å utarbeide planer for Gjende og Jotunheimen. Det er nyttig arbeide, som kan beregnes i kroner og øre og kilowatt. Åtte millioner er avsatt til forarbeidene.

Endel ting, noen få, kan ikke beregnes. Ikke verdien av en urørt fjellverden, ikke skjønnheten i et landskap.

Opplevelser kan i det hele tatt ikke måles, slett ikke de såkalte estetiske. Nils Kjær sier at estetikk er læren om verdien av det unyttige.

Det er mulig den dag vil komme da et flertall av nordmenn finner at det unyttige er mest nyttig, i det lange løp. Til og med en statsråd var inne på det, i første kapitel.

Muligens vil det ikke skje før vi har fått 30 timers uke, som vil komme om ikke så mange år, ifølge ekspertene, fordi datamaskiner overtar.

Hva slags land har vi da?

Vil dagen være kommet da Peer Gynts bukkesprang ikke lenger ender i Gjendevannet?

Men i en demning?

Vi nordmenn hadde ikke hatt det så bra som vi har det, om vi ikke hadde klart å temme og låne så mye av den kraft som fossegrimen hadde monopol på, før i tiden.

Men noe er blitt borte, som vi først nu er begynt å savne.

Fordi en flokk idealister klarte å bryte lydmuren og bli hørt, er enkelte underlige forhold kommet for dagen.

Norsk lov har eksistert på papiret, men ikke alltid i praksis. I det skjulte, mer eller mindre, er bit for bit av Norge forsvunnet.

Mange har brummet, men ikke blitt hørt. Eller er blitt utmanøvrert av snedige folk, som har skremt med kraftkrise og stagnasjon. Ofte med rette. Og disse har vunnet frem.

Måten det har skjedd på, må bli et blandet kapitel.

Etter loven skal vassdragregulering bare tillates når skader og ulemper er «av mindre omfang» — i forhold til fordelene.

Hva er «mindre» omfang? Affæren med Neavassdraget forteller om det.

Nea renner fra Essandsjøen og pladstet innunder Sylene. På veien mot Selbu passerer den det maleriske dalføre hvor Tydalsfjellene rager opp, og hvor 3500 mann av Armfeldts armé frøs ihjel, vinteren 1718.

Området rundt Essandsjøen og et stykke nedover bød på vekster og vegetasjon som var enestående i Norge — et slags tundralandskap, som fortrollet i egenart, fra Vårherres side.

Den 7. juli 1917 ble det fredet som nasjonalpark.

Vår senere så berømte botaniker Rolf Nordhagen, foregangsmannen på Norges flora, fikk i oppdrag av Det kgl. Vitenskabers Selskap å utforske området.

Trondheim Elektrisitetsverks søknad om utbygging av Neavassdraget ble behandlet på tampen av stortingsmøtet og vedtatt.

Professor Nordhagen gikk helt til justisministeren for å få vite om man uten å blunke kunne oppheve en kongelig resolusjon. Han fikk aldri svar. Svaret var, naturligvis, at Stortinget er suverent. Det kan også oppheve kongelige resolusjoner.

I virkeligheten hadde Stortinget ikke noe valg. Og heller ikke Regjeringen, som stod overfor den ubehagelige kjennsgjerning at det ikke fantes noe alternativ.

Den 75 år gamle Rolf Nordhagen sier:

«Ikke i mitt lange liv som vitenskapsmann har noe gått mer inn på meg enn den — jeg vil si skandaløse behandling av Neasaken.»

Hans uttalelse er selvsagt svært subjektiv, som den må bli når noen mister sitt hjertebar.

Men saken hadde flere tragiske sider. En av dem illustrerer grelt hva vi alle vet: at den verden vi lever i, undertiden kan fortone seg meningsløs.

Trondheims ordfører, Olav Gjærevoll, var også formann i styret for Trondheim Elektrisitetsverk. Han var med andre ord valgt bl. a. for å ta seg av byens kraftforsyning. I det sivile liv var han professor i botanikk, og blant de mange som har sittet under Nordhagens kateter — og en nær venn av Nordhagen. Dertil var han formann i Naturvernrådet, regjeringens rådgivende organ i saker som angår større inngrep i naturen.

Hvis en slik kombinasjon ikke er nok til å uroe en manns nattesøvn, må han enten ha særdeles gode nerver eller en meget forherdet sjel.

Det måtte være interessant å få vite hva en folkevalgt tillitsmann føler i en slik situasjon. Forfatteren spurte om han ville påta seg å beskrive det — også fordi jeg hadde brukt hans navn, slik det er gjort.

I brev svarte han:

«Dette har vært en av de vanskeligste saker jeg har hatt med å gjøre. På den ene side visste jeg at Nesjøen ville være av største betydning for byens kraftforsyning. Trondheim hadde hatt mange vanskelige vintre med langvarige strømutkoblinger fordi Elektrisitetsverket ikke hadde magasinreserver til å møte magre år.

På den annen side er Nedalsmyrene et meget verdifullt naturdokument som ville bli ødelagt for alltid. Spesielt verdifullt var det fordi Nordhagen i et område av myrene hadde utført en av de fineste plantesamfunnsundersøkelser som er foretatt, og som ville kunne danne basis for en registrering av de forandringer som skjer i naturen gjennom et lengre tidsrom.

Mang en gang misunte jeg dem som lettvint kunne ta det ene eller andre standpunkt. Kraftutbyggeren hadde det enkelt. Han kunne ikke forstå at «gørrmyr» og fugler i det hele tatt hadde

noen verdi, i hvert fall ikke sammenliknet med millioner av kilowattimer. Det viser hvor nødvendig det er å bringe dem som forandrer vårt ytre miljø i hvert fall de mest elementære kunnskaper i økologi.

Jeg måtte imidlertid også reagere mot overdrivelser fra den annen side. De vitenskapelige argumentene var sterke, men de ble utnyttet både kvasivitenskapelig og demagogisk.

Når motsetninger og interesser står sterkt mot hverandre, melder seg spørsmålet om et kompromiss. Så også i denne sak. Jeg gikk inn for det, men ikke med lett hjerte. Jeg var klar over at Nordhagen tok dette meget tungt.

Regjeringen gikk inn for kompromissløsningen. Så hendte det underlige at flertallet i Stortingsindustrikomite gikk inn for maksimal oppdemming. Ingen i komiteen tok opp Regjeringens forslag. Det var jeg som måtte gjøre det under Stortingsbehandlingen!»

Vår kraftutbygging er et monument over fremsyn og mangel på fremsyn. Men også over etterklokskap.

Sluttsteinen ble lagt da Aurlandsdalen stod for tur.

Til Aurlandsdalen valfartet malere som Fearnley og Flintoe, fordi den i en sum stod som selve begrepet på norsk natur.

I pressen hadde en gruppe unge entusiaster kjempet en drabelig kamp for å redde dalen. Det var en håpløs kamp, og de var for sent ute.

Sakens sammenheng ble rullet opp i noenlunde full bredde under en to timers debatt i Fjernsynet 13. mars 1969.

Det som kom frem der, taler sitt eget sprog.

Oslo Lysverker var da forlengst i syng i Aurlandsdalen — med forundersøkelser. Forundersøkelsene omfattet

blandt annet utsprenning av vei i fjellet og anlegg for arbeidsstokken. Dette var fullt lovlig. Loven setter som grense at det ikke gjøres inngrep i vannføringen. Det var ikke gjort.

Hvorfor gikk Auland kommune så innbitt inn for utbygging?

Ordfører Svein Fossheim forklarte det. Det var en fattig kommune, som nu øynet muligheten for en lysere fremtid — og satset penger på det. Skulle pengene være bortkastet, ville det bli en «hard støyt» for kommunen:

«Eg vil seie så mykje at om konsesjon ikkje vert gitt, så vil det verte som ei lamande hand over kommunen.»

Ville det stille seg annerledes om den hadde fått kompensasjon i rene penger?

Det ville det saktens, mente ordføreren. En utbygging av Aurlandsfallene var ikke noe mål i seg selv.

«Men det er eit medel som me treng for å få dei inntektane vi reknar ned.»

Hadde også Oslo Lysverker «rekna med» at det ville bli gitt konsesjon?

Utbygningssjef Harald Vestad svarte at det var vel ingen som mente å ha krav på konsesjon.

Hvor mye var investert — på forhånd?

Utbygningssjefen opplyste at det dreiet seg om ca. femten millioner kroner.

På spørsmål tilføyet han at hvis konsesjon ikke ble gitt, ville pengene måtte avskrives.

Hvilke alternativ var utredet?

Det var ikke utredet alternativer.

Hvorfor ikke?

Nei, Oslo Lysverker hadde bare disse fallrettighetene. Det var ikke noe annet å utrede.

Hva med f. eks. atomkraftverk?

Det var ikke utredet (det fantes imidlertid litteratur som gav «gode holdepunkter»). Som alle visste, var atomkraft ikke konkurransedyktig i pris — ennå (spørsmålet om nasjonen

kanskje burde betale en noe høyere pris for til gjengjeld å få bevart en naturherlighet, ble ikke berørt ved anledningen).

Var det undersøkt, som loven forlanger, hva slags skader og ulemper man ville få? Hvordan var det undersøkt? Hadde naturforskerne fått slippe til?

Ja, svarte utbyggingssjef Vestad. Undersøkelser var igang, og mer ville bli gjort. De var satt igang på forhånd for at man «skulle være sikker på at man hadde tilstrekkelig tid på seg til å få resultatene frem».

Professor Fægri ledet undersøkelsen. Han kunne opplyse at det ikke var mye man hadde kunnet gjøre. Oppdraget var kommet så plutselig. Og fordi man måtte arbeide ut fra den antagelse at det ville bli gitt konsesjon, var man i prekær tidsnød.

Var det ikke lagt opp slik at man skulle ha «tilstrekkelig» tid?

Nei erklærte professoren. Undersøkelsen hadde ikke vært «timet» slik den burde ha vært gjort om man skulle få til en forsvarlig oversikt innen fristen var ute. Man kunne ikke legge opp en vitenskapelig undersøkelse som ville kreve ti år til, når den plutselig kunne bli «kuttet».

Vestad opplyste at man hadde tatt kontakt med professor Fægri i slutten av 1965 eller på nyttår 1966. Men hadde forskerne funnet noe som var så aldeles særpreget for Aurlandsdalen at det ikke fantes i andre daler?

Nu viste det seg at det var nettopp dette som hadde skjedd. Det hadde eksistert sidestykker, men de var borte nu. Eksingedalen var borte, hele Sundalskomplekset var regulert, dalene på vestre del av Sørlandet var regulert vekk. Nei, professoren måtte si at såvidt han kjente til, var Aurlandsdalen den

eneste, absolutt den eneste dal av denne type som var tilbake i verden.

Spørsmål til utbyggerne: Sa ikke loven at slike undersøkelser som Fægri hadde beskrevet, skulle tilgodesees på like linje med de andre forundersøkelser?

Det stemte, erklærte utbyggingssjefen. Og han trodde det som her var satt igang, ikke hadde vært gjort før «i noen særlig utstrekning».

Spørsmålet som meldte seg, var kort sagt om de muligheter professor Fægri og folkene hans hadde hatt, var tilfredsstillende eller ikke.

Nei. De hadde vært utilfredsstillende. Men professoren ville ikke bebreide Oslo Lysverker, som hadde vært behagelige å samarbeide med. Ikke desto mindre: forskerne var kommet for sent inn i bildet. Det måtte bli «panikkundersøkelser». Men bortkastet ville de jo ikke være.

Det meldte seg også et annet spørsmål, som den yngre garde i studio mente kastet et meningsløshetens lys over «systemet»: at forskerne skulle være avhengige av penger fra kraftutbyggeren. Det burde være en uavhengig instans som hadde ansvaret for slike undersøkelser.

I det hele tatt:

Hvor ble det av det nasjonale syn på alt dette?

Skulle utbygging av for eksempel Aurlandsdalen være et «lokalt» oppgjør mellom Aurland og Oslo kommuner? Eller var det kanskje noe som angikk hele landet?

Statsminister Per Borten tok ordet:

«For dem som var satt til å styre, stod det helt klart at idag var både vårt lovverk og vår administrasjon helt foreldet i forhold til den prosess som foregår omkring oss. Det er så åpenbart behov for total omlegging av hele vår administrative praksis.»

Det høstes så pent ut, mente statsministeren, at man stod fritt. Men i 50–60 prosent av tilfellene var det allerede lagt ned så mye penger på forhånd at når saken kom til de folkevalgte, hadde de ikke noe valg. Det var påtrengende nødvendig å få lagt om hele fremgangsmåten i slike saker. Og det var klart at en sak som denne var hele landets sak.

Vi måtte komme dit, tilføyet han, at hensynene til vår felles natur fikk en «fair chance» i forhold til de økonomiske.

Spørsmål:

«Hvorfor taper da naturverninteressene så ofte i kampen?»

Borten:

«Fordi det aldri er utredet alternativer hittil. Det heter alternativer. Men det er *ett* som kommer til myndighetene, og det er anbefalt gjennom alle ledd. Så har man da å ta standpunkt til ja eller nei. Det finnes ikke alternativer.»

Han syntes ikke Oslo kommune var verre enn mange andre. Og kraftutbyggerne var ikke verre enn andre. Sånn var dette «sektorsystemet» hele veien, i samfunnet vårt.

Spørsmål:

«Men hvorfor er det sånn, statsminister?»

Han svarte at riktignok hadde vi lover, men de var ikke modernisert «noe særlig». Vår administrative oppbygging hadde ikke fulgt med tiden.

«Alle tekniske ting går så mye raskere idag, som bekjent. Hele apparatet vårt må legges om, etter min oppfatning iallfall, om vi skal få den helhetsvurderingen som de unge herrer har bedt om å få.»

Og han var enig med dem.

Alle som én viste det seg, etterlyste en landsplan som bestemmer hva vi skal frede for etter slekten. Når den kom, fikk man «utgreie» resten. Ellers risi-

kerte man at vassdrag etter vassdrag ble «tatt», ett for ett av mangel på «alternativer».

Det ville være en stor, stor fordel, istemte industriministeren. Da ville enhver debatt som konsesjon bli redusert til detaljer. Det var somlet for lenge.

Statsministeren savnet en slik plan.

Generaldirektøren for Vassdragsvesenet hadde lenge ønsket seg en slik plan.

Oslo Lysverker etterlyste en slik plan, fordi den ville forenkle alt. Da ville man vite hva man kunne bygge ut. Og man ville ikke få slike «aksjoner» på tampen.

En komité ble nedsatt ved kongelig resolusjon 18. november 1960, den såkalte Gabrielsen-komiteen.

Den avgav sin innstilling tre år senere, den 26. november 1963. Det ble pekt ut områder som burde fredes.

Stortingsmeldingen ble fremmet i statsråd vel fem år senere, den 24. januar 1969. Det ble ikke tatt standpunkt til fredning av et eneste vassdrag.

Grunnen var at Stortinget først skulle få anledning til en generell debatt.

Det har hevet seg publikulmsrøster som forlanger at all «flikking» med de gjenværende vassdrag må stanses inntil en landsplan foreligger.

De unge i TV-debatten hadde forlangt at heretter måtte dette måles i et større perspektiv enn bare kroner og øre.

Industriministeren erklærte:

«Det er et varsko som ingen myndighet kan la være å ta hensyn til.»

I statsråd 28. mars 1969 anbefalte Regjeringen konsesjon til utbygging av Aurlandsvassdraget. Det skjedde enstemmig.

Regjeringen hadde ikke noe valg. Det fantes ikke alternativ.

Det gikk et forlydende om at det var blitt slått i bordet ved denne anled-

KJØP MEDLEMSNÅLEN!

Forbundets vakre emblem er nå å få kjøpt som medlemsnål, utført i nysølv med vekstmotiv i grønn emaljelakk. Størrelse 9 x 9 mm. Prisen er kr. 5,—. Beløpet kan sendes til postgiro nr. 9460, bankgiro 6001.05.70835, eller i frimerker direkte til Norges Naturvernforbund, Akersgt. 63, Oslo 1.

ning. Det var blitt sagt at det måtte bli siste gang det foregikk på denne måten.

Helt på slutten av TV-sendingen var statsministeren kommet med en bemerkelsesverdig uttalelse.

Han antydte like ut at myndighetene måtte ha hjelp, om de skulle komme noen vei.

Borten brukte siste ord til å takke ungdommene som hadde reist aksjonen og skapt en opinion:

«Det som dere nå må gjøre, er å få folk til å forstå hva det dreier seg om. Fremfor alt at de må være villige til å betale for det. Hvis folk er villig til det, blir det ikke så vanskelig for kraftutbyggerne, kommunene og oss som er satt til å styre dette landet — å gjennomføre det som er til det beste, på lang sikt.»

PS.

Ad: En Komités begravelse

Med den såkalte Gabrielsen-komiteen gikk det slik som man kunne vente.

En etter en stod opp, i Stortinget, og talte for interessene i sitt distrikt. Det ble ikke tatt noen beslutning, intet vassdrag i Norge ble bestemt fredet.

Nu er saken gått tilbake til administrasjonen.

VEIPLAN OG NATURVERN

Vi har fått en ny veiplan, 6000 km ny vei skal det bli, og det er naturligvis bra nok. Folk skal jo frem. Men hva betyr 6000 km vei i form av ødelagt jord? La oss legge estetiske synspunkter til side, og bare se på de økonomiske.

Om vi forutsetter at veien er en 10 meter bred, vil 6000 km vei bety 60 000 mål jord. En moderne vei er mye mer enn 10 meter bred, særlig med den standard som her er forutsatt. På den annen side vil veilinjene — forhåpentlig? — følge de gamle i så stor utstrekning at det er ikke ny jord alt det som skal taes i bruk. Regner vi nu videre at bare 1/4 av denne veistrekning ligger i kulturbygd og treffer dyrket jord, får vi allikevel at veiplanene kan representere noe slikt som 15 000 mål dyrket eller dyrkbar jord som ødelegges. Det ble ikke sagt et ord om dette da veiplanen ble lansert, og det er naturvernets oppgave å passe på at også disse synspunkter kommer frem. Skulle beregningen være gal med en 100% eller så, blir tallet fremdeles altfor høyt.

Det er bra at folk kommer frem, men de skulle jo helst også leve.

Knut Fægri

SAU FANT PRAKTFULL DRYPPSTEINSGROTTE

AV

JENS-A. ANDERSEN

INORSK NATUR nr. 1/69 har Ulf Holbye en interessant artikkel med oversikt over en del av de mange kalksteinsgrotter som finnes i Rana og særlig i Salten.

Holbye nevner bl. a. behovet for å få fredet en del av våre mest interessante grotter, og da særlig de som ennå inneholder intakte dryppsteinsformasjoner. Og i denne sammenhengen er «ei grotte i Meffell-traktene sør for Fauske, sterkt inne i bildet.» «Den er bare besøkt av grunneieren, som er uvillig til å vise vei p.g.a. faren for fjerning av dryppstein.» Og videre heter det i Holbyes artikkel at «i Salta er ingen grotter fredet, og det er vesentlig et resultat av manglende initiativ.»

Da disse opplysningene bare er delvis riktige, og fordi Braseth-grotta oppå Kvænflåget i Fauske kommune kanskje er en av våre best bevarte grotter med dryppsteinsformasjonene inntakt, skal jeg her forsøke å gi en skildring av grotta.

Det er nå om lag 30 år siden naturvennen og fjellvandreren, Karl Braseth, Leivset i Fauske, ved et rent tilfelle oppdaget denne grotta som for all framtid bør bære hans navn, altså BRASETHGROTTA.

Det var egentlig en bortkommet sau som hadde falt nedi første delen av grotta som gjorde at Braseth oppdaget den. Siden har bare 10—15 mennesker satt sin fot inne i denne fascinerende fjellhula, — og alle vi som har hatt den lykke å være der, har måttet love Braseth på vår «naturvernære» ikke å røpe beliggenheten nøyaktig før grotta er blitt fredet, slik at den kan bevares intakt også for etterslekta.

En ganske annen ting er at Nordland Naturvern for ca. 10 år tilbake fikk anmodning om å ta de nødvendige skritt for å få grotta fredet. Men ennå er det vel ikke blitt noe resultat av det, dessverre. Så inntil videre må vårt «taushetsløfte» holdes.

Det var i 1965 at jeg fikk høre til å se Braseth-grotta. Den seige, vennlige og lune fjellvandreren Braseth førte an i denne «ekspedisjonen» som ellers besto av gamle, gode bergmester Bøckmann, professor Trygve Strand (NGU), revisor, bygdehistorikeren, amatørbotanikeren og -fotograf Ivar Kristiansen.

Vi trasket oppover den slake åssida på sørsida av Kvænflåget, — dette kalkfjellet som i vest går 250—300

meter nesten loddrett i sjøen, og som alle som har reist i Indre Salten kjenner så godt. Fra sommeren av kjører vi gjennom den nye Kvænflågtunnelen, men de færreste turister vil ane at hundre meter ovafor har naturen sjøl ved hjelp av vatnet, skapt en tunnel som i sin skjønnhet langt overgår den maskinlagde vegtrase gjennom Kvænflåget.

Det var en steikende varm dag, men ennå såpass tidlig på året at rødsildra, reinrosa og en og annen tysbast ennå sto i fullt flor oppover lia. Kommet høyere opp, fikk vi det første glimt av Solvågtind der langt sør i Junkerdalen. Fjellene nedover Saltdalen og Skjerstad var badet i gyllen sol. Lenger opp ble rundskuet ennå bedre. Mjønestindene reiste seg mektig i NV, Skjerstadfjorden lå blankstille, og Klungsetvika ved Fauske så ut som en innsjø fra toppen av Kvænflåget.

Etter et par timers marsj var vi ved grotteinngangen, bedyret Braseth. Vi andre kunne ikke se noen grotte, ingen nedgang, og heller ikke noe som kunne gi tips om at kanskje den best bevarte dryppsteinsgrotte som finnes her i landet, skulle være i nærheten. Etter at nedgangens «kamouflasje» var fjernet, karbidlyktene og hodelyktene trimmet, taug og utstyr forøvrig var gjort klart, kunne grottevandringen ta til. En etter, en forsvant vi ned i hulens mørke.

Hver vår og høst går det flom i grotta. Det tidspunkt vi hadde valgt, var således så ideelt som vel mulig.

Ikke før var vi kommet ordentlig nedi, før en legger merke til de første dryppsteinsformasjoner. At vatn, kiseltsyre eller kalk kan skape slike vakre ting!

Men så har jo dryppsteinen også det til felles med Rom at ingen av dem er laget på en dag.

Møysommelig har vassdråpene ført med seg kiseltsyre og kalk nedgjennom fjellsprekkene, avsatt litt fastmasse på stalakitten, for deretter å dryppe ned, avsette litt mer forurenset kalk under, på stalagmitten. Og slik har vassdråpe etter vassdråpe gjort sitt verk, før de i forente anstrengelser har samlet seg til en bekk som blir stadig større og til sist strømmer ut i Skjerstadfjorden, — de siste 50—60 metrene med et byks utfor fjellsida, i en slukt under jernbanelinja og så ut i havet.

Grottenedgangen ligger i omlag 350 m høyde, og grotta går omtrent i retning N-S. Nærmest nedgangen er dryppsteinen løs, som utørket kalkslam, men bare 10—15 m lenger inne er steinen fast og fin. Stalakittene henger som nyvaskede istapper ned fra taket. Stalakittene var noe gråere i fargetonen, men til gjengjeld mer bastant og fyldigere i formen.

Enkelte av dryppsteinene har vokst sammen til hele «gardinrekker», — noen av dem helt flortynne og gjennomskinnelige av våre lyfter. Andre steder har stalakitten møtt sin stalagmitt og det hele er smeltet sammen til litt ruglete, glatte søyler og søyleganger hvor den lett grå fargetonen nederst går over i helt snøkvitt øverst.

Nærmere 200 m inne i hulen finner vi noen mektige og praktfulle dryppsteinsformasjoner som i størrelse og form skiller seg merkbart ut fra de mer ordinære. To stalakitter på nærmere 2,0 meters lengde og en diameter ved rota på ca. $\frac{1}{2}$ meter. Og under disse noen kraftige stalagmitter ca. $\frac{1}{2}$ meter i diameter og ca. $\frac{3}{4}$ meter høye. Bare stalagmittene anslås hver til å veie nærmere 200 kg. Hvor gamle de kan være kan man få en forestilling om hvis en igjen tenker på oppbygninga gjennom vassdråpeavsetningene. Hvor

Nye folderekker og gjennomskinnelige «gardinformasjoner» med dryppsteinsøyler ca. 150 meter inne i Brasethgrotta.

Nedenfor: To stalagmitter av anselige dimensjoner. Hver av dem er omkring $\frac{3}{4}$ meter høye, og diameteren nede ved rota er omkring en halv meter. Vekten kan antagelig anslås til 200 kilo.

Foto Ivar Kristiansen.

mange år det blir, aner jeg ikke, men noen ungdommer er de neppe.

Faggeologene vi har med finner grotta meget interessant. Vi andre synes den er praktfull og vakker.

Ved hjelp av taug kommer vi oss ca. 200 meter nedover i hulen. Over alt er det mengder av stalakitter og stalagmitter i de nydeligste formasjoner og varianter. Etter ras og flom er mengder av stalakitter blitt revet ned og bruddstykker av dryppstein ligger i grottegolvet. Etter tillatelse fra Braseth «får vi lov til» å ta med oss ett par souvenirer fra grottegolvet. En del av bruddstykkene vil så likevel bli bortført av vår- eller høstflommen når elva i grottegolvet blir vår eller høstbær. Dryppsteinen som er intakt får være i fred for oss.

Hvor lang denne grotta er, kan vi vanskelig si noe om. Vi gikk den i vel 200 m lengde. Karl Braseth har vært ennå lenger, og mener man kanskje kan komme ca. 1 km innover. Særlig de første 150 metrene er relativt romslige med bredde på mellom 2—4 meter og høyde opptil 4—5 meter. Lenger inne er det enkelte trange partier som igjen vidder seg ut.

Det viktigste nå er å få Brasethgrotta fredet, slik at en for all framtid kan få bevart de skønne forekomstene av dryppstein. Og så kan grotta bli tilgjengelig for interesserte fjellvandrere og naturelskere. Grotta er ikke vanskelig å finne når en først har vært der en gang, og den er relativt lett å gå i. Men de av oss som har vært der, er bundet av vårt løfte til Karl Braseth. Og ham skal vi være takknemlig for at han i tide forsto å ta vare på kanskje en av de best bevarte og fyldigst utstyrte dryppsteinsgrotter vi har i dette land.

BRONSEALDER- RØYSENE PÅ MØLEN

AV
BREDO BERNTSEN

Et av de mest verdifulle områder, arkeologisk sett, er Mølen i Brunlanes kommune sydligst i Vestfold fylke. Her finnes nemlig bevart en utsøkt samling bronsealderøyser. Slike sammenkastede, runde stenrøyser er det forøvrig en mengde av langs store deler av kysten vår og inne i landet ved innsjøer og vassdrag. (Dessuten i Sverige, Finland og Estland). Men bronsealderøysene på Mølen skiller seg ut — først og fremst p.g.a. den praktfulle beliggenheten.

Det var den systematiske oldforskning i forrige århundrede som konstaterte at de svære røysene var gravminner fra bronsealderfolket som tidligere levde i Norge. Man har funnet ut at på bunnen inneholder et slikt gravminne ofte en eller flere hellebygde eller murte kister som er fint konstruert. I disse kistene er så de døde begravet med klær og utstyr, mennene med sine sverd eller dolker, kvinnene med sine smykker. Det har vært nødvendig med mye arbeidshjelp for å reise de største røysene langs Norges kyst. De store gravminnene forteller om velstående bønder og skipper som hadde store båter i fart på Nordsjøkysten og antagelig også lenger syd. Man hadde en tid med økende sjøfart i Europa. Denne første store sjøtiden i norsk historie tok slutt ved midten av det første årtusen før Kristus, altså for om lag 2500 år siden.

Mølen er halvmåneformet. En skogbar landtunge som fra Vestfolds sydvestligste spiss stikker ut i Langesundsfjorden. Telemarks ferskvannsstrømmer møter der Nordsjøens saltvannsstrømmer og «maler» rundt Mølen odde, derav navnet. Denne landtungen bærer på sin ca. 10 meter høye rygg deler av den store istidsmoréne: «raet». Moréne ble dannet under den siste istiden da isen nådde sin maksimale utstrekning for 80—90 000 år siden. Den ytterste og eldste sammenhengende randmoréne i det sydligste Norge, er nettopp det store raet som strekker seg gjennom Tistedalen, Sarpsborg, Moss, Horten, Borre, Farris og Mølen. Videre vestover ligger moréne under havoverflaten, men viser seg igjen ved Jomfruland og på vestsiden av Tromøya. Opprinnelig var raet avsatt under vannflaten. At store deler nå ligger på land, kommer av at landet senere er steget. Mølen er det stedet hvor vestraet dukker ned i sjøen, slik at det bare er den øverste delen man ser. Det finere materialet er vasket ut i sjøen slik at det bare er rullesten igjen. Da steinaldermenneskene kom til landet var hevningen ennå ikke avsluttet og Mølen lå fremdeles under vann. Sin nåværende stilling nådde landet i begynnelsen av bronsealderen, antakelig noe tidligere enn år tusen før Kristus.

I alle århundreder hadde bronsealderfolkets imponerende ettermæler ligget i fred. Helt inntil 1930-årene da det ble reist et knuseverk, og man begynte utgraving av morénegrusen mellom røysene slik at landskapet holdt på å bli ødelagt. Imidlertid hevet det seg røster om at området nå måtte vernes. Dette arbeidet ble påbegynt i 1931, men så en stund ut til å måtte oppgis. I 1937 vendte imidlertid det hele seg til det positive. Universitetets oldsaksamling tok fatt, og sammen

med interesserte fra Vestfold og medlemmer av Naturvernforeningen utarbeidet man en plan om bevarelse av området. I 1937 ble Mølen besøkt av daværende kirkeminister, statsråd Hjeltnet. Han stilte seg positivt til tanken om å hegne om arealet, og på visse betingelser fikk man 10 000 kroner til disposisjon. I distriktet fortsattes arbeidet med å skaffe penger til kjøp av området rundt røysene. Det lyktes også å få samlet inn en god del midler både fra institusjoner og privatper-

*Mølen med en av bronsealderøysene.
Foto R. F.*

soner. Norsk Arkeologisk Selskap utgav en egen brosjyre for anledningen. Her fremholdt professor A. W. Brøgger at det gjaldt å redde et gammelt kulturlandskap fra ødeleggelse. Han hevdet at Mølen gravminner er de merkelige i landet. Dette på grunn av den enestående beliggenhet som skaper et samlende monument. Sammen med den øde, imponerende istidsgrunnen de

ligger på, utgjør de et kulturlandskap av de mest storslagne i Norge.

Da fredningsarbeidet først var kommet igang og interessen vakt, varte det ikke lenge før det var samlet inn penger som, sammen med statens bidrag, gjorde det mulig å kjøpe hele det ønskede strandområdet nordvestover ut til odden mot Langesundsfjorden. Alt i 1938 ble det holdt skylddeling over eiendommene. Snart etter ble skjøte utferdiget, og det innsamlede beløp på ca. 60 000 kroner utbetalt de tidligere eiere. Det ble også ryddet opp etter de påbegynte ødeleggelsene.

Etter Kirke- og Undervisningsdepartementets bestemmelser skulle Universitetets oldsaksamling ta seg av det fredede område.

Fra en som har hatt den glede å gjeste Mølen må det understrekes at stedet i høyeste grad er severdig, såvel for leg som for lærd. Men beklagelig nok må det også konstateres at Mølen — 30 år etter fredningen — ikke holdes i hevd som fortjent. Fredningsmerker er det for eksempel ikke mulig å oppdage. Ei heller opplysende skilter som det hadde vært rimelig å vente. Følgene er da også åpenbare idet folk ikke later til å respektere fredningen. Enkelte steder slår folk seg ned som «campere», med telt og det hele. Biler blir ofte kjørt kloss opp i de ærverdige gravminner. At man kan finne piggråd utover sten og grus foruten allslags ilanddrevet søppel, gjør ikke saken bedre. Et hyttefelt er også under utbygging svært nær Mølen.

Som tidligere sagt: Mølen er fremdeles et interessant og vakkert sted. De ansvarlige myndigheter må imidlertid nå sørge for å ta vare på det slik hensikten opprinnelig var: Å bevare et sjeldent kystområde med et gammelt kulturlandskap av de mest storslagne i Norge. Det burde forplikte!

NATURVERN OG BIOLOGISK PRODUKTIVITET I ARKTIS

AV

MAGNAR NORDERHAUG

I oktober møttes et hundretall naturvernfolk og forskere fra Kanada, Sovjetsamveldet, USA og de skandinaviske land til den første internasjonale konferansen som er holdt om naturvernproblemer i arktiske strøk.

Konferansen, som fant sted i Edmonton, var organisert av University of Alberta og de kanadiske myndigheter i samarbeid med den internasjonale naturvernorganisasjon (IUCN) og det internasjonale biologiske program (IBP). Fra Norge deltok univ. lektorene F. Wielgolaski og E. Østby (univ. i Oslo), samt undertegnede, (Norsk Polarinst.)

Arktis representerer den største sammenhengende villmark på den nordlige halvkule, men forholdsvis få er ennå klar over de raske og dyptgripende endringer som skjer i disse områdene idag. Menneskets tekniske og industrielle ekspansjon er forlenget nådd langt i de fleste deler av Arktis. Oljeindustri, bergverksdrift, damprosjekter, utviklingen av moderne kommunikasjoner, turismen m.v. er raskt i ferd med å skape en ny situasjon. Samtidig utsettes polarstrøkenes natur og dyreliv for påvirkningen som vi ennå ikke kjenner den fulle rekkevidde av. Under de ekstrene livsvilkårene som hersker i po-

larstrøkene er tilpasningen og samspillet i naturen ytterst ømfintlig. Det forholdsvis rike dyrelivet i mange deler av Arktis er helt avhengig av noen få, men fundamentale betingelser. Endres disse, fins det intet alternativ. Selv landskapet, de endeløse tundraområdene med evig frost, har vist seg ytterst sårbart for inngrep:

Ved den enorme oljeindustri som nå skyter i været i Alaska og nord-Kanada, sprenges det grøfter og kjøres med bulldozere nesten tvers over kontinentet. Og rørledningene følger etter. Resultatene av dette er blant annet en raskt tiltagende erosjon som spolerer det meget tynne vegetasjonsdekket.

Kritikken mot det gigantiske Manhattan-prosjektet var også merkbar under konferansen. I sammenheng med de omfattende tekniske utredninger som ligger til grunn for dette oljetransportprosjektet, har ingen oppmerksomhet vært ofret på konsekvensene av en ny Torrey Canyon-ulykke, — i Arktis.

Problematikken som ble drøftet spente over et bredt spekter. Fra den arktiske oljeindustri, turistutviklingen, biologisk produktivitet i polarstrøk, utnyttelsen av de biologiske ressurser og vernet av truede dyrearter til behovet for arktiske naturreservater. Det kan også nevnes at det i sammenheng med isbjørnspørsmålet ble framlagt opplysninger som viser et ikke ubetydelig DDT-innhold i skutte isbjørner, d. v. s. i den dyreart som danner toppen av næringspyramiden i et av klodens mest «urørte» økosystemer.

Dette møtet får sees i sammenheng med den utvikling som det globale naturvern for tiden synes å være inne i: en økt forståelse for behovet av å se problemer under ett for større regioner eller verdensdeler. I denne sammenheng inntar naturvernaktiviteten i

VERN VÅRE VASSDRAG

Komiteen «Vern våre vassdrag», som ble nedsatt på foranledning av sivilingeniør Trygve Berntsen, har tatt initiativet til utgivelsen av en «hvitbok» om vann, under titelen Vern våre vassdrag.

Boken er en samling artikler som berører de fleste aktuelle problemer i forbindelse med bevaring og utnyttelse av landets vannressurser. Utgivelsen av boken er et ytterst fortjenstfullt tiltak, og resultatet er meget vellykket.

I sitt etterord sier komiteen bl.a.: «På basis av innleggene i denne «Hvitbok», mener vi at det nå må erkjennes at naturvernarbeidet — i denne forbindelse vassdragvernet — er av vidtrekkende samfunnsmessig betydning, og likefrem er nødvendig for beskyttelsen av viktige interesser».

polarstrøkene merkverdig nok en framskutt posisjon.

Det internasjonale samarbeide i Antarktis og de resultater som der er oppnådd, representerer et mønster og et forbilde for andre regioner. Det er nå et realistisk håp om at denne første konferanse om naturvernproblematikken i Arktis kan bli innledningen til et mer permanent og konstruktivt samarbeide mellom nasjonene rundt nordkalotten om disse spørsmål. Og der, som overalt ellers på kloden, er dette ikke for tidlig.

Fra et norsk synspunkt representerer denne konferansen en viktig stimulans og en verdifull plattform for det pågående arbeid med naturvernproblemer på Svalbard.

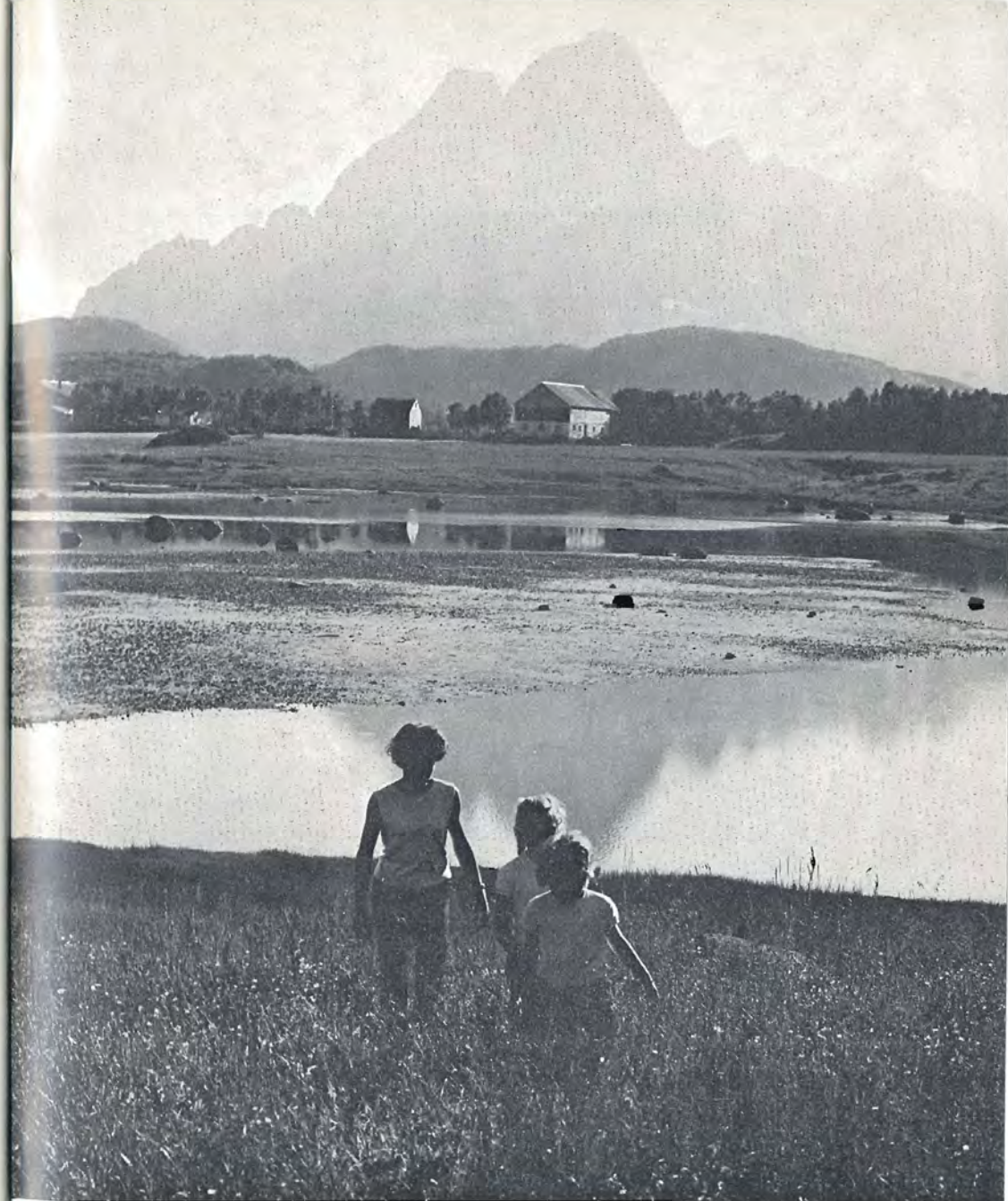
eggen

kvalitetsski for den kresne spesialløper og turløper.
Vår nye fabrikk er nå kommet i drift, og skiene er å få
i en del byer og større steder allerede denne sesong.
Se skiene hos Deres sportsforhandler.

engerdal skifabrikk a.s

2440 ENGERDAL TELEFON 60

Innrykket av Samtrygd.

Vern våre vassdrag

«En hvitbok med appell»

Aftenposten

«Som man vil forstå er det fremtredende eksperter som her belyser sine respektive fagområder, og samlet gir boken et verdifullt grunnlag for det mål alle må arbeide frem mot, å gjenvinne vårt rene vann.»

Sjøfartstidende

«Dette er ord som ligger mange nordmenn på hjertet. Vassdragene er vårt naturlandskaps skjønneste smykke — og dets livgivende kilde. Enhver aksjon eller informasjon som kan bidra til å vekke folkeopinionen for vern om våre vassdrag, mot ensidig kraftutbygging eller mot forurensninger, har derfor sin betydning. I rekken av disse aksjoner kommer nu i bokform en faglig diskusjon om våre vassdrags verdier, betenkelighetene ved den økende utbygging og forurensning, og mangelen på lovverk som kan få kontroll med forurensningenes skadevirkninger som direkte eller indirekte vil kunne slå tilbake på menneskene selv»... «boken vil også kunne rekke ut til skoleungdom med sin verneappell, eller til studiegrupper som særlig befatter seg med naturvernsspørsmål».

Helge Sandvig, Aftenposten

En vesentlig bok for alle som vil bevare norsk natur. Kr. 15.- hos Deres bokhandler.

GRØNDAHL & SØN